

Ποιός βλέπει την 'Ομορφιά
καὶ ποιός δὲν εἶδεν
καὶ ποιός δὲν εἶδεν
τι εἶναι 'Ομορφιά.

Ὁροπέδιο

Καλοκαίρι 2006
Τιμή: 7,00 € # I νά

Γράφουν: Χρῆστος Ρουμελιωτάκης - Ἡρώ Νικοπούλου - Βαγγέλης Ἀποστολόπουλος - Τάσος Γαλάτης - Γιώργος Γώτης - Θεώνη Κοτίνη - Βασίλης Λαλιώτης - Χρῆστος Ντάντος - Θάνος Φωσκαρίνης - Ἡλίας Χ. Παπαδημητρακόπουλος - Γιώργος Παυλόπουλος - Τασούλα Καραγεωργίου - Μιχάλης Πιερίης - Παναγιώτης Σκορδάς - Στάθης Κουτσούνης - Γιάννης Εούριος - Δημήτρης Κανελλόπουλος - Νίκος Σιάκκουλης - Θανάσης Κωσταβάρας - Νίκος Χειλαράκης - Σωτήρης Παστάκας

Ὁ δ η γ ὁ ς ἄ ν ἄ γ ν ω σ η ς

Ὁ φόβος τοῦ ἀκροβάτη καὶ ἡ εὐφορία τοῦ ἀναγνώστη

Μιά συζήτηση με τὸν ποιητὴ Θανάση Κωσταβάρα

Ἡ συζήτηση ποὺ ἀκολουθεῖ ἔγινε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1995 στὴ Σχολὴ I. M. Παναγιωτόπουλου, στὸ πλαίσιο τοῦ Λογοτεχνικοῦ Ἐργαστηρίου, τὸ ὁποῖο εἶχε συγκροτήσει με μαθητὲς τοῦ Λυκείου ὁ ποιητὴς καὶ διδάσκων στὴ Σχολὴ Στάθης Κουτσούνης. Οἱ μαθητὲς ἀνέγνωσαν τὴν ποιητικὴ συλλογὴ *Ὁ φόβος τοῦ ἀκροβάτη*, ἀνίχνευσαν με τὴ συμβολὴ τοῦ καθηγητὴ τους τὶς βασικὲς συνισταμένες τῆς ποιήσης καὶ τῆς ποιητικῆς τοῦ Θανάση Κωσταβάρα καὶ ἐν συνεχείᾳ προσκάλεσαν τὸν ποιητὴ στὸ Σχολεῖο, προκειμένου νὰ συζητήσουν μαζί του γιὰ τὸ βιβλίο καὶ γενικὰ γιὰ τὴν ποίηση.

Σ. Κουτσούνης: Κύριε Κωσταβάρα, σὰς καλωσορίζουμε! Ὅπως βλέπετε, οἱ μαθητὲς μου κι ἐγὼ εἴμαστε μιὰ μικρὴ συντροφιά ποὺ ἀγαπᾶμε τὴ λογοτεχνία. Στὸ πλαίσιο τοῦ Λογοτεχνικοῦ Ἐργαστηρίου, ποὺ ἔχουμε συστήσει στὸ Λύκειο τῆς Σχολῆς μας, διαβάσαμε τὸ βιβλίο σας *Ὁ φόβος τοῦ ἀκροβάτη* καὶ αἰσθανόμαστε ἰδιαίτερη χαρὰ ποὺ ἔχουμε σήμερα μαζί μας τὸν δημιουργό του. Μᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ ἐποχὲς εἶναι δύσκολες γιὰ τὴν τέχνη τοῦ λόγου, τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ἔχει στραφεῖ πρὸς μιὰ μορφή ὑποβαθμισμένης, εὐπεπτης «λογοτεχνίας», παραλογοτεχνίας ἐνίοτε, καὶ βέβαια ἔχουμε τὴν αἴσθησι ὅτι οἱ ἀναγνώστες

τῆς ποιήσης περιορίζονται ὀλοένα καὶ περισσότερο. Ἐσεῖς τί θὰ λέγατε γιὰ ὅλα αὐτὰ; Εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα;

Θ. Κωσταβάρας: Ποτὲ βέβαια ἡ ποίηση δὲν εἶχε ἓνα μεγάλο ἀναγνωστικὸ κοινὸ. Πολὺ χειρότερα εἶναι τὰ πράγματα στὴν ἐποχὴ μας, ὅπου με τὴ μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας ἔχει πολὺ στενέψει ὁ κύκλος τῶν τρόπων ἐπικοινωνίας τοῦ ποιητὴ με τοὺς ἀναγνώστες. Ἀλλὰ, τὸ νὰ βρίσκει κανεὶς μέσα στὴ νεολαία καὶ ἓναν στοὺς χίλιους, ἃς ποῦμε, ποὺ νὰ ἔχει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ποίηση εἶναι πολὺ σημαντικό. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι, ἀκριβῶς ἐπειδὴ βρισκόμαστε σὲ μιὰ ἐποχὴ, ὅπως τὴν εἶπαμε προηγουμένως,

Ὁροπέδιο

τεχνοκρατούμενη, θά πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη τί εἶναι ἡ τέχνη γενικά καί ἀπό τί μᾶς προφυλάσσει. Μιά ἐποχή ἢ ὅποια θά εἶναι χωρὶς τέχνη ἔχω τήν ἐντύπωση ὅτι θά σημάνει μιὰ ἐκπτώση τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ – ὁ πολιτισμός θά ἐκπέσει σέ μιὰ ἐποχή βαρβαρότητας. Ἡ ὅποια τέχνη δὲν εἶναι μόνο ἱκανή νά διαμορφώνει καί νά ἐξελίσει τήν αἰσθητικὴ μας, τὸ γούστο μας, ἀλλὰ εἶναι καί ἕνας τρόπος ἐπιμέτρησης τῶν σχέσεων καὶ τῆς θέσης πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος μέσα στὸν κόσμο. Ἐνας τρόπος αὐτογνωσίας, θά ἔλεγα, διότι γνωρίζοντας τὸ περιβάλλον του φτάνει στὸ σημεῖο νά γνωρίσει κανεὶς τὸν ἑαυτό του. Μποροῦμε νά φανταστοῦμε πῶς θά ἦταν ἡ σημερινὴ ἐποχή, ἐάν δὲν ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας ὁ Ὅμηρος, ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ Αἰσχύλος, ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ Ντοστογιέφσκι, ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ Σολωμός; Τί θά ἦταν ἡ ἐποχή ἢ σημερινή; Εἶναι ἕνας κίνδυνος τὸν ὁποῖον ἀντιμετωπίζει σήμερα ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος, καί ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως λέω ὅτι εἶναι ἐνθαρρυντικό, εἶναι παρήγορο καί κολακευτικό, μπορεῖ νά πει κανεὶς, τὸ νά βρίσκεται κάποιος ἀπέναντι σὲ καμιά δεκαπενταριά ἀνθρώπους, νέους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀγνοήσει, γιὰ λίγο ἔστω, τὸ ποδόσφαιρο, ὅχι ὅτι πρέπει κανεὶς κι αὐτὸ νά τὸ ἀποκλείει βέβαια, ἀλλὰ νά διατηρεῖ, ἄς ποῦμε, νησίδες ἐπιβιώσεως, αἰσθητικῆς ἐπι-

βιώσεως, πέρα ἀπὸ τὴν τηλεόραση, πέρα ἀπ' τὸ ποδόσφαιρο, πέρα ἀπ' τὴν ντισκοτέκ, ὅπου κι ἐκεῖ φυσικά θά πηγαίνει, ἀλλὰ παράλληλα πρέπει νά ἐξελίσει τὸ πνεῦμα του, νά ἐξελίσει τὸ γούστο του, νά ἐξελίσει τὸ αἶσθημά του μέσα ἀπὸ τὴν τέχνη.

Αὐτὰ σὰν πρόλογος. Ἐὰν θέλετε νά κουβεντιάσουμε γιὰ τὸ βιβλίο καί γενικότερα γιὰ τὴν ποίηση, εὐχαρίστως νά κάνουμε ἕνα διάλογο.

Σ. Κουτσούνης: Συμφωνώντας με τὸν κύριο Κωσταβάρα σχετικά με τὸν κατακλυσμό τῆς ἐποχῆς μας ἀπὸ τὴν τεχνολογία καί τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης, τὰ ὅποια ἐν πολλοῖς ρυθμίζουν τὴ ζωὴ μας, θά ἤθελα νά ἐπισημάνω – τὸ ἔχω πει καί στὰ παιδιὰ καί πιστεύω ὅτι ἔχουμε συμφωνήσει – τὸ ἐξῆς: τὸ ὅτι ἔχουμε συγκροτήσει αὐτὸ τὸ Λογοτεχνικὸ Ἐργαστήρι, ὅπου διαβάζουμε βιβλία, ποίησης καί πεζογραφίας, καταθέτοντας ἐν συνεχείᾳ τὶς ἀναγνωστικῆς μας ἀντιδράσεις καί ἀνταλλάσσοντας ἀπόψεις, εἶναι μιὰ πράξη ἀντίστασης.

Μποροῦμε νομίζω νά ξεκινήσουμε, κάνοντας ἐρωτήσεις στὸν κύριο Κωσταβάρα καί γιὰ τὸ βιβλίο του, γιὰ τὸ ὁποῖο ἀφιέρωσα ἐδῶ κάμποσα μαθήματα, ἀλλὰ καί γιὰ τὴν ποίηση γενικότερα.

Θ. Κωσταβάρας: Ἄν θέλετε, νά σᾶς διευκολύνω.

Σ. Κουτσούνης: Ναι, βεβαίως.

Θ. Κωσταβάρας: Θεωρῶ ἐνδεικτικὸ τὸ ὅτι διαλέξατε αὐτὸ εἰδικά

τὸ βιβλίο. Γιατί αὐτὸ τὸ βιβλίο καὶ ὄχι ἕνα ἄλλο ἀπὸ τὰ βιβλία τὰ δικά μου; Φαντάζομαι ὅτι θά θέλατε νά κάνουμε μιὰ κουβέντα ἢ ἔστω νά διερευνήσετε κι ἐσεῖς μόνοι σας τὸν τρόπο τῆς ποιητικῆς διαδικασίας, τὸν τρόπο τῆς ποιητικῆς λειτουργίας. Γιατί αὐτὸ τὸ βιβλίο εἶναι ἕνα βιβλίο ποιητικῆς, ἀναφέρεται δηλαδὴ στὸν ἀγῶνα καί στὴν ἀγωνία τοῦ ποιητῆ γιὰ νά μπορέσει νά ὀλοκληρώσει τὸ ποίημα. Καί ἐδῶ θά ἔπρεπε νά ἀνοίξω μιὰ παρένθεση: ὅταν λέει ὁ ποιητῆς ὅτι προσπαθεῖ νά ὑλοποιήσει τὸ ὄραμά του, νά φτιάξει ἕνα ποίημα, ποτὲ δὲν θά μπορέσει νά φτάσει στὴν τελειότητα τοῦ ὄραματος. Ὑπάρχει μιὰ διαδικασία, μιὰ διαδρομὴ, τὴν ὅποια διανύει ὁ ποιητῆς. Ἀπὸ τὴ φάση τῆς εὐφορίας, πού μπορεῖ νά αἰσθάνεται τὴν πρώτη στιγμή πού συλλαμβάνει ἢ καί διαμορφώνει ἕνα ποίημα, ὁ ποιητῆς περνάει πάντα στὴν ἄλλη φάση, τῆς ἀμφιβολίας, ἀρχίζοντας νά ἀμφιβάλλει καί γιὰ τὸ ποίημα καί γιὰ τὸν ἑαυτό του, καί καταλήγει συχνά, ἂν ὄχι πάντα, σὲ μιὰ κρίση ἀναξιότητας.

Παλιότερα εἶχα δημοσιεύσει στὸ περιοδικὸ τὸ 1993, ἕνα κείμενο με τίτλο «Ἡ γέννηση ἐνὸς ποιήματος». Εἶχα δηλαδὴ προσπαθήσει νά ἀναπτύξω μιὰ θεωρία ποιητικῆς. Μιὰ θεωρία ποιητικῆς, ὅμως, ἢ ὅποια νά μὴν ξεκινᾷ ἀπὸ προγραμματισμὸ, πῶς πρέπει δηλαδὴ νά φτιάχεται ἕνα ποίημα, γιατί εἰδικά γιὰ τὴν ποίηση

ποτὲ δὲν θά μπορέσουμε νά ποῦμε πῶς φτιάχεται ἕνα ποίημα. Γιατί, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἢ ποίηση εἶναι μιὰ τέχνη ἢ ὅποια δὲν ἔχει ὄρισμό, δὲν μποροῦμε νά ποῦμε τί εἶναι ἢ ποίηση. Βέβαια, ὑπάρχουν ἄφθονες ἀπόψεις. Μιὰ ἀπλουστευτικὴ, ἄς ποῦμε, ἄποψη, ἀντίληψη, εἶναι ὅτι ἢ ποίηση εἶναι ἕνας τρόπος ἐπικοινωνίας, γνωριμίας, διερεύνησης τῆς ἄλλης πλευρᾶς τῶν πραγμάτων, τῆς ἄλλης πλευρᾶς τοῦ κόσμου, τῆς συνείδησης τοῦ κόσμου καί φυσικά τοῦ ἑαυτοῦ μας. Δηλαδὴ, πῶς θά μπορέσουμε νά πιάσουμε –καί γι' αὐτὸ χρησιμοποιοῦμε μιὰ γλώσσα ὑπερβατικῆ– πῶς θά μπορέσουμε νά προσεγγίσουμε τὰ πράγματα ἐκεῖνα, τὴν πλευρὰ τῶν ὁποίων δὲν τὴ βλέπει ὁ ἄλλος ἄνθρωπος. Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ κείμενο προσάθησα νά ἀναπτύξω μιὰ θεωρία, μιὰ προσωπικὴ θεωρία, ἢ ὅποια δὲν εἶναι καί ἐφαρμόσιμη βέβαια ἀπ' ὅλους, γιὰ τὸ πῶς δηλαδὴ φτιάχεται ἕνα ποίημα. Εἶχα ξεκινήσει ἀπὸ τὴν καταγραφή τῶν διαφόρων φάσεων πού εἶχε περάσει ἕνα ποίημα, ἐπειδὴ συνήθως ἢ διάρκεια διαμορφώσεως ἐνὸς ποιήματος, τουλάχιστον γιὰ μένα, εἶναι γύρω στὶς 20 μέρες – δὲν φτιάχεται ἕνα ποίημα μιὰ κι ἔξω. Ὅταν ἔφτιαξα λοιπὸν τὸ ποίημα ἔμεινα ἐκπληκτος μπροστὰ στὴν ποιότητα αὐτοῦ τοῦ ποιήματος τὴν πρώτη μέρα. Καί ἔλεγα, πῶς εἶναι δυνατὸν, ἐγὼ πού κάνω 20-25 μέρες νά φτιάξω ἕνα ποίημα, μέ-

σα σὲ μία μέρα νὰ φτιάξω ἕνα τόσο ὠραίο ποίημα. Τὴν ἄλλη μέρα ὅμως τὸ πρωί, ὅταν ξαναδιάβασα πάλι τὸ ποίημα, εἶδα ὅτι αὐτὸ τὸ ποίημα ἦταν ἀπαράδεκτο. Εἶπα, τί σαχλαμάρες εἶναι αὐτὲς ποὺ ἔχω φτιάξει! Ἀρχίζω λοιπὸν νὰ ξαναδουλεύω τὸ ποίημα. Τὸ δουλεύω, ἀλλάζω λέξεις, ἀλλάζω τὴ θέση τῶν λέξεων μέσα στὸ ποίημα, τίς τομὲς τῶν στίχων, ξέρω ἴγώ, κάπως ἱκανοποιούμαι. Τὴν ἄλλη μέρα ἀρχίζει πάλι τὸ ἴδιο καὶ πάλι τὸ ἴδιο. Τελικὰ τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖο εἶναι τελείως ἀγνώριστο ἀπὸ τὴν πρώτη μορφή του, κράτησε γιὰ νὰ γίνει 25 μέρες. Αὐτὲς λοιπὸν τίς φάσεις εἶχα καταγράψει καὶ προσπάθησα νὰ δῶ τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ μ' ἔκανε νὰ ἀλλάξω αὐτὸν τὸ στίχο, νὰ βγάλω αὐτὸν τὸ στίχο, νὰ βάλω ἄλλο στίχο ἢ νὰ ἀλλάξω τελικὰ τὴν ὅλη δομὴ τοῦ ποιήματος. Αὐτὸ ἔχει σημασία, διότι εἶναι μιὰ θεωρία, μιὰ ἀνάπτυξη, ἃς ποῦμε, ἐπιγενόμενη, δὲν εἶναι μιὰ θεωρία προγραμματική. Δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ κανεὶς νὰ φτιάξει μιὰ θεωρία, ἢ ὁποῖα νὰ λείει πῶς μπορεῖ νὰ φτιάξει ἕνα ποίημα.

Ἔνας τρόπος, ἃς ποῦμε, ποὺ βοηθᾷ κάποιον νὰ καταλήξει νὰ γίνει ποιητὴς, εἶναι ἡ προσήλωση στὰ ποιητικὰ κείμενα. Νὰ διαβάσει ἀπὸ τὴν παράδοση, νὰ διαβάσει ἔξαντλητικά, νὰ ξαναδιαβάσει τὰ ποιήματα καὶ ἀκόμα καλύτερα νὰ τὰ ἀπαγγέλλει τὰ ποιήματα. Γιατί τὸ ποίημα δὲν εἶναι συγκροτημένο μόνον ἀπὸ ιδέες, δὲν εἶναι συγκρο-

τημένο οὔτε κἀν μόνον ἀπὸ λέξεις, εἶναι συγκροτημένο ἀπὸ ἕνα πλήθος στοιχείων, ἀπὸ ἕνα χαρμάνι δηλαδὴ ὄλων αὐτῶν τῶν στοιχείων ποὺ μᾶς δίνει τὸ ἀποτέλεσμα. Δὲν μποροῦμε νὰ ἐξαιρέσουμε, ἃς ποῦμε, τὴ μουσικότητα ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει ἕνα ποίημα.

Ἔτσι, μποροῦμε νὰ φτάσουμε σ' ἕνα ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖο πολλές φορὲς μπορεῖ νὰ εἶναι τελείως διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἀφετηρία.

Ἐδῶ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι εἰδικὰ στὴ σημερινὴ ἐποχὴ τὸ θέμα στὸ ποίημα ἔχει ἐκτοπισθεῖ, ἔχει ὑποκατασταθεῖ ἀπὸ τὸ νόημα, τὸ ὁποῖο τὸ θεωρῶ ἀπαραίτητο, ἀλλὰ καμιά φορὰ τὸ νόημα τοῦ ποιήματος δὲν εἶναι ἀντιληπτό, γιατί χρησιμοποιοῦμε μιὰ γλῶσσα, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, ἢ ὁποῖα ἔχει τοὺς δικούς της κώδικες, ὅμως πρέπει νὰ εἶναι ἀντιληπτή, ἐπομένως μεταδόσιμη, νὰ δίνει τὴν αἴσθησι τοῦ ποιήματος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ξεκινήσει κανεὶς ἀπὸ τὴν αἴσθησι τοῦ ποιήματος ποὺ θέλει νὰ κάνει καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ θέμα. Αὐτὸ ἔχει σχέση μὲ τὸ βίωμα ποὺ ὑπάρχει μέσα στὸν ποιητὴ. Ἐὰν ποῦμε τώρα ὅτι ἔχουμε μιὰ περίπωση, ὅτι ἐγὼ βρίσκομαι ἐδῶ μαζί σας, αὐτὸ τὸ σημερινὸ γεγονός μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει τὴν ἀφορμὴ ἐνός ποιήματος; Θὰ ἔλεγα ὄχι. Ἐὰν ὅμως αὐτὸ τὸ πράγμα βρισκότανε μέσα σὲ μιὰ διαδικασία πολὺ χρονὴ καὶ εἶχαμε ἀναπτύξει μεταξύ μας ἕναν τρόπο ἐπικοινωνίας τῶν αἰσθημάτων μας, τότε αὐτὸ, αὐτὴ ἡ

ἐμπειρία, θὰ εἶχε γίνει βίωμα. Καὶ μόνον ἀπὸ τὸ βίωμα μποροῦμε νὰ ξεκινήσουμε. Ἀλλὰ τὸ βίωμα δὲν θὰ μᾶς δώσει τὸ θέμα, θὰ μᾶς δώσει τὴν αἴσθησι. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ πρέπει κάποτε νὰ φτάσει ὁ ποιητὴς, ποῦ; Νὰ σκέφτεται καὶ νὰ ἐκφράζεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο συγχρόνως. Δηλαδή, νὰ ἔχει τὴ στάσι, τὴ συνείδησι, τὴν αἴσθησι, τὰ πράγματα αὐτὰ τὰ ὁποῖα εἶναι ταυτόσημα μὲ τὴν ἐκφρασι. Ἔτσι, δὲν θὰ σκεφτεῖ πῶς θὰ διαμορφώσει τὸ ποίημα, ποιὲς λέξεις θὰ ἐπιλέξει, πόση ἔκτασι θὰ ἔχει αὐτὸ τὸ ποίημα. Παλιότερα μποροῦσε νὰ τὸ κάνει αὐτὸ, γιατί ἅμα ἤθελε νὰ κάνει ἕνα σονέτο, ἤξερε πόσους στίχους πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει, πόσες συλλαβές, ξέρω ἴγώ, καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς εἶχε δεδομένους. Τώρα ὅμως δὲν θὰ ἔχει νὰ κάνει μὲ τέτοια πράγματα, μὲ τέτοια στοιχεῖα. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ ξεκινήσει ἔτσι, ὥστε ἡ γλῶσσα ἢ ποιητικὴ νὰ εἶναι καὶ ἡ ἴδια ἢ συνείδησι τοῦ ποιητῆ, δηλαδὴ ἀπὸ ἕνα σημεῖο καὶ πέρα θὰ παρασύρει τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ στὴ διαμόρφωσι τοῦ ποιήματος.

Τώρα, ὅσον ἀφορᾷ αὐτὸ τὸ βιβλίο, τὸ *Φόβο τοῦ ἀκροβάτη*, φαντάζομαι θὰ ἔγινε ἀντιληπτό ποιὸς εἶναι ὁ ἀκροβάτης καὶ τί κινδύνους ἀντιμετωπίζει ὁ ἀκροβάτης, ποὺ στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ποιητὴ. Ὁ μέγας κίνδυνος γιὰ τὸν ποιητὴ εἶναι ἡ σιωπὴ. Λοιπὸν, προσπαθώντας νὰ ὑπερβῆ ὁ ποιητὴς αὐτὸ

τὸ ἐνδεχόμενο, δηλαδὴ νὰ σωπάσει, δημιουργεῖ συνέχεια ποίησι. Ἔ, αὐτὸ νομίζω ὅτι εἶναι τὸ θέμα τοῦ βιβλίου.

Σ. Κουτσοῦνης: Νὰ τονίσω ἐδῶ ὅτι, πράγματι, δὲν ἐπιλέχθηκε τυχαῖα τὸ συγκεκριμένο βιβλίο. Τὸ ἐπιλέξαμε ἐπειδὴ ἀκριβῶς μᾶς ἐνδιέφερε νὰ προβληματιστοῦμε γενικὰ γύρω ἀπὸ τὴν ποίησι καὶ τὴν ποιητικὴ. Εἶναι ἕνα βιβλίο, καθὼς τὸ συζητήσαμε μὲ τὰ παιδιά, ποιητικῆς ἀγωνίας, ὅπως ἐγὼ τὸ ὀνομάζω. Καὶ μιὰ καὶ ἀναφέρατε ποιὸς μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ἀκροβάτης, ἐγὼ θὰ μείνω στὸ τελευταῖο τρίστιχο τοῦ ὁμῶνυμου μὲ τὸν τίτλο τῆς συλλογῆς ποιήματος: «Κι ἔτσι μένει παγιδευμένος, μετέωρος: / ἀνάμεσα στὰ οὐράνια λιβάδια τῆς ἀφθαρσίας / καὶ στὰ φθαρτὰ τεκμήρια τῆς ἀγωνίας του γιὰ τὴν τελειότητα». Δηλαδή, αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ μετωρισμὸς εἶναι ποὺ μπορεῖ τελικὰ νὰ δώσει ποίησι.

Θ. Κωσταβάρας: Ναι, αὐτὸ. Ἡ ἀγωνία γιὰ τὴν τελειότητα... Ὅντως ἡ ἀγωνία δὲν εἶναι ἡ ἀγωνία μόνου τῆς γραφῆς τοῦ ποιήματος, εἶναι καὶ ἡ ἀγωνία τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ποιήματος καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ. Γι' αὐτὸ μίλησα προηγουμένως καὶ εἶπα ὅτι δὲν θὰ φτάσει ποτὲ ὁ ποιητὴς στὴν ἀπόλυτη ἱκανοποίησι, νὰ πεῖ ὅτι ἔφτιαξα ἕνα ποίημα ὅπως τὸ ἤθελα, ἄρα εἶναι ἕνα ποίημα ἀριστούργημα. Ποτὲ δὲν θὰ φτάσει. Ἐκτὸς ἂν εἶναι, νὰ ποῦμε, κανένας κουφιοκέφαλος καὶ νομίζει ὅτι ὅ,τι φτιά-

χνει είναι τέλειο.

Σ. Κουτσούνης: Λοιπόν, ως δώσουμε το λόγο στα παιδιά. Νομίζω πως ανυπομονούν να υποβάλουν ερωτήσεις. Παιδιά, ποιός θέλει να ξεκινήσει; Λέγε, Φίλιππε.

Φ. Παππᾶς (μαθητής): Για σᾶς ἡ ποίηση ἀντιπροσωπεύει ἕναν ὁλόκληρο κόσμο, εἶναι στάση ζωῆς ἢ εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἀσχολία, ἄς ποῦμε, γιὰ κάποιες ὥρες; Καὶ κάτι ἀκόμη, ἢ ποίηση καὶ ἡ τέχνη γενικῶς εἶναι ἕνας τρόπος ἀντίστασης ἀπέναντι στοῦ πῶς ἔχει ἡ ἐποχὴ σήμερα;

Θ. Κωσταβάρας: Ναι, βεβαίως. Πάντα ἡ τέχνη εἶναι ἕνας τρόπος ἀντίστασης στὰ καθεστηκότα τῆς ἐποχῆς, καὶ περισσότερο ἀπ' ὅλες τὶς τέχνες ἡ ποίηση, πού νομίζω ὅτι εἶναι ἡ μάνα τῶν τεχνῶν. Δὲν ὑπάρχουν τέχνες χωρὶς τὴν ποίηση. Τὸ βλέπουμε σ' ἕναν πίνακα ζωγραφικῆς, ἅμα ἔχει, νὰ ποῦμε, ποιητικὴ διάσταση ἢ ἂν εἶναι μιὰ στεγνὴ ἀναπαράσταση. Στὸν κινηματογράφο, στὸ θέατρο, στὴν πεζογραφία, στὴ διακοσμητικὴ, παντοῦ πρέπει νὰ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ αἴσθηση τῆς ποίησης. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ βίωμα γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησα προηγουμένως εἶναι ἕνας τρόπος ζωῆς. Εἶναι ὄντως ἕνας τρόπος ζωῆς. Δὲν μπορεῖ ὁ δημιουργὸς νὰ ἔχει στεγανά, νὰ πεῖ, ἄς ποῦμε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὀδοντογιατρὸς στὸ ἐπάγγελμα, ὅτι ἐγὼ κάνω αὐτὴ τὴ δουλειὰ τώρα καὶ θὰ κάτσω στὸ γραφεῖο μου νὰ γράψω ἕνα ποίημα ὅταν τελειώσω,

ὄχι. Τὸ ποίημα πρῶτα ἀπ' ὅλα κυοφορεῖται πολλὲς φορὲς γιὰ χρόνια μέσα μας, μὲ ἕναν τρόπο πού δὲν εἶναι συνειδητὸς πολλὲς φορὲς. Ἔπειτα, ἡ διαμόρφωση εἶναι γνωστὴ μέθοδος, δὲν προϋποθέτει, νὰ ποῦμε, μιὰ ἀναγκαστικὴ ἐνασχόληση, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν πεζογραφία. Τὸ νὰ κάτσει κάποιος νὰ γράψει ἕνα μυθιστόρημα σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ κάτσει ὀρισμένες ὥρες κάτῳ μὲ τὸ μολύβι του ἢ στὴ γραφομηχανή του. Τὸ ποίημα ζεῖ μαζί μὲ τὸν ποιητὴ σὲ ὅλο τὸ 24ωρο.

Σᾶς εἶπα προηγουμένως γιὰ τὸ κείμενο πού δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ *Ἡ λέξη*, γιὰ τὸ πῶς γίνεται τὸ ποίημα. Ἔτσι, ἐξομολογοῦμαι πῶς, προσπαθώντας πάντα νὰ ἐξελίσω τὸ ποίημα, περπατῶ μέσα στὸ δρόμο καὶ τὸ ποίημα τὸ λέω. Τὸ λέω συνεχῶς, τὸ ἀπαγγέλλω μέσα μου, τὰ χεῖλιά μου κουνιοῦνται πολλὲς φορὲς. Καὶ σκέφτομαι ὅτι κάποιες φορὲς, ἀπ' αὐτοὺς πού συναντᾶμε στοὺς δρόμους καὶ τοὺς κάνουμε χάξι ἢ τοὺς οἰκτίρουμε νομίζοντας ὅτι εἶναι σαλεμένοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι παραμιλοῦν, μιλοῦν μόνοι τους στὸ δρόμο, μπορεῖ καὶ νὰ εἶναι ποιητὲς, οἱ ὁποῖοι δοκιμάζουν, ἄς ποῦμε, τὴν ἀκουστικὴ τοῦ ποιήματος πού διαμορφώνουν. Τὸ ποίημα μπορεῖ νὰ φτιάχεται καὶ αὐτὴ τὴ στιγμή ἐνδεχομένως, καὶ αὐτὴ τὴ στιγμή πού μιλάμε, καὶ νὰ ἐξελισσεται μέσα στὸ μυαλὸ τοῦ ποιητῆ.

Σ. Κουτσούνης: Λέγε, Μαρίνα.

Μ. Μέργου (μαθητριά): Μιλήσατε κάποια στιγμή γιὰ ἀποδοχή, νομίζω. Εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ σᾶς ἡ ἀποδοχὴ τοῦ κόσμου, ἢ κριτικὴ; Τί στάση κρατᾶτε ἀπέναντι στὴν κριτικὴ, καὶ πῆστε μας ἂν αὐτὸ καθορίζει τὴν πορεία σας.

Θ. Κωσταβάρας: Νομίζω ὅτι ὁ ποιητὴς ἔχει, πρέπει τουλάχιστον νὰ ἔχει, πάντα πάνω ἀπὸ τὸν ὦμο του τουλάχιστον ἕναν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος νὰ τὸν ἀκούει καὶ νὰ τὸν «ἐλέγχει». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν φτιάχνει ποίηση γιὰ νὰ αὐτοϊκανοποιεῖται, νὰ τὴν κλείσει στὸ συρτάρι του, οὔτε ἐνδιαφέρεται ἐκεῖνη τὴ στιγμή γιὰ τὸ ποῖα ἀποδοχὴ θὰ ἔχει ἀπὸ τὴν κριτικὴ. Πάντως ὅμως, ἔχει ὑπόψη του ὅτι πάντα τὸν συνοδεύει αὐτὸ τὸ ἄτομο, γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησα προηγουμένως. Ἄν αὐτὸ τὸ ἄτομο εἶναι περισσότερα, ἀκόμα καλύτερα. Σ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἄτομα, γιατί ἡ ποίηση εἶναι πρόταση διαλόγου, σ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἄτομα ἀπευθύνεται ὁ ποιητὴς. Αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους θὰ πρέπει νὰ λαμβάνει ὑπόψη του, ὄχι βέβαια φτάνοντας νὰ διολισθήσει σὲ μιὰ ὑπεραπλούστευση τῆς γραφῆς του. Θὰ πρέπει νὰ ἔχει ὑπόψη του, ἂν εἶναι δυνατόν, νὰ κατανοηθεῖ τὸ ποίημα.

Ὅταν λέω νὰ κατανοηθεῖ, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῶ στὴ νοηματικὴ διάσταση τοῦ ποιήματος. Γιὰ παράδειγμα, ἐγὼ προσωπικὰ δὲν εἶμαι

μὲ τὸν ὑπερρεαλισμὸ. Πιστεύω ὅτι ὁ ὑπερρεαλισμὸς ἄνοιξε δρόμους, πού δὲν μπορούσε νὰ φανταστεῖ παλιότερα ὁ ποιητὴς. Ἀπόδειξη ὅτι ἔχουμε σπουδαίους ποιητὲς πού θήτευσαν στὸν ὑπερρεαλισμὸ, ὅπως ἦταν ὁ Ἐλύτης, ὁ Ἐμπειρίκος, ὁ Ἐγγονόπουλος, ὁ Σαχτούρης.

Ἐγὼ ὅμως δὲν θέλω νὰ γράφω ὑπερρεαλιστικὰ ποιήματα. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἕνα ποίημα ἀκόμα καὶ ὑπερρεαλιστικὸ δὲν πρέπει νὰ ἔχει πρόσβαση σὲ μένα, ὁ ὁποῖος δὲν εἶμαι μὲ τὸν ὑπερρεαλισμὸ, ἢ στὸν ὁποιοδήποτε ἀναγνώστη. Τί σημαίνει αὐτό; Σημαίνει ὅτι ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας τοῦ ποιήματος, ἢ γέφυρα ἀνάμεσα στὸν ποιητὴ καὶ στὸν ἀναγνώστη, εἶναι ἡ συγκίνηση. Χωρὶς τὴν συγκίνηση δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀντιληπτό ἕνα ποίημα. Ὁ ποιητὴς αἰσθήματα ἐκφράζει, καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτὰ ἂν μπορέσουν νὰ προσεγγίσουν καὶ νὰ ταυτιστοῦν μὲ τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀναγνώστη, ἢ νὰ τὰ προκαλέσει τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀναγνώστη, τότε ἔχει πραγματοποιήσει τὸ σκοπὸ του.

Λοιπόν, τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν πρέπει νὰ περιφρονεῖ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ, τὸ ὁποῖο γιὰ μένα, ἐπαναλαμβάνω, πρέπει νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερο. Δὲν θὰ μπορέσουμε φυσικὰ νὰ φτάσουμε ποτὲ νὰ ἀπαγγείλουμε στὰ γήπεδα, ἂν καὶ ἔχει γίνῃ καὶ αὐτό. Δὲν ξέρω ἂν ἡ ποίηση στοχεύει ἐκεῖ, πρέπει ὅμως ὁ ποιητὴς πάντα νὰ ἔχει

έστω και ένα περιορισμένο κοινό υπόψη του, για να επικοινωνήσει μαζί του.

Σ. Κουτσούνης: Συμφωνώ με τον κύριο Κωσταβάρα και φαντάζομαι, παιδιά, ότι θα συμφωνήσετε κι εσείς. Πιστεύω ότι ο ποιητής στη φάση της δημιουργίας δεν λαμβάνει, δεν πρέπει να λαμβάνει, υπόψη την κριτική, που ενίοτε μπορεί να είναι και κακοπροαίρετη. Έπειδή όμως η ποίηση, όπως η τέχνη γενικά, είναι εκτός των άλλων μορφή επικοινωνίας, πιστεύω ότι πρόθεση του ποιητή είναι να επικοινωνήσει με μια ομάδα δεκτών, τα μέλη της οποίας έχουν κοινούς μαζί του τόπους ή είναι ανοιχτά σε διάλογο. Τώρα, όσο περισσότερα είναι τα μέλη αυτής της ομάδας, τόσο το καλύτερο, όπως είπε και ο κύριος Κωσταβάρας.

Πάντως, για να διασκεδάσουμε μερικές έντυπώσεις που υπάρχουν στα παιδιά, και που υπήρχαν και σε μένα όταν ήμουν στην ηλικία τους, ή τέχνη γενικά, συνεπώς και η λογοτεχνία, δεν εξαντλείται μόνο στη φάση της δημιουργίας. Ένα κείμενο, ένα ποίημα, ως ποίημα, προκαλεί αναμφισβήτητα στον δημιουργό του ήδονη στο στάδιο της γραφής, δεν τελειώνει όμως με το τέλος της γραφής. Το ποίημα ζητάει, έχει ανάγκη, να βγει προς τα έξω, να βγει στο φως, να έρθει σε επαφή πέραν του ποιητή έστω και με έναν ακόμη δέκτη. Ένα άριστο έργο κλεισμένο μέσα σ' ένα συρτάρι δεν υφίσταται, δεν

υπάρχει. Αν αυτή τη στιγμή εσείς δεν ξέρατε το *Φόβο του ακροβάτη* του Θανάση Κωσταβάρα, για σάς θα ήταν ανύπαρκτο αυτό το έργο, θα ήταν σαν να μην υπήρχε, έτσι δεν είναι; Ο ποιητής λοιπόν κυοφορεί και γεννά το ποίημα, ή ζωή του ποιήματος όμως – όπως κάθε έργου τέχνης – ανεξέλεγκτη πλέον από τον δημιουργό του, αρχίζει από εκεί και πέρα, όταν το ποίημα θα έρχεται σε επαφή με τους αναγνώστες του. Και το πόσο καλό ή όχι είναι θα κριθεί από πάρα πολλούς παράγοντες και όχι μόνο από τους δέκτες της συγκεκριμένης εποχής ούτε μόνο από τους κριτικούς.

Θ. Κωσταβάρας: Η κριτική είναι, πρέπει τουλάχιστον να είναι, ένα ενδιάμεσο, ένας μεσολαβητής ανάμεσα στον ποιητή και στο κοινό. Άς έρθουμε πάλι στη σημερινή εποχή με την ανάπτυξη των ΜΜΕ, ο ρόλος των οποίων έχει διογκωθεί. Πολλές φορές οι ποιητές αντιμετωπίζουν πρόβλημα για το τί έχει γραφτεί για ένα βιβλίο, γιατί αν δεν γραφτεί και τίποτα δεν το πληροφορείται, όπως είπε ο κύριος Κουτσούνης, το κοινό. Δεν ξέρω αν η κριτική βρίσκεται οντως σε μια κατάσταση που να μπορέσει να λειτουργήσει συμπληρωματικά με τη λογοτεχνία. Έχω πολλές επιφυλάξεις, και το ίδιο γιατί η κριτική τείνει να γίνει ένα είδος επιστημονικής αντιμετώπισης του κειμένου. Αυτό είναι ολέθριο όμως. Ο κριτικός ό

οποίος δεν εξετάζει το αντικείμενο της κριτικής του μέσα και από το αίσθημα λειτουργεί μ' έναν τρόπο ψυχρό, δεν μπορεί να πραγματοποιήσει το σκοπό για τον οποίον υπάρχει, ώστε να φέρει σε επαφή το κείμενο με το αναγνωστικό κοινό. Βρισκόμαστε σε μια εποχή που με την ανάπτυξη, υπερανάπτυξη ως ποίμα, των κριτικών επιστημών τείνει να γίνει και η κριτική ένα είδος ψυχρής εκτίμησης. Δεν είναι όμως η λογοτεχνία ένα σώμα, πολύ περισσότερο δεν είναι ένα πτώμα, όπου έρχεται ο ανατόμος, το ανατέμνει και κάνει μια έκθεση· άλλα πράγματα έχει να δει και άλλα να μεταδώσει ο κριτικός.

Σ. Κουτσούνης: Μάλιστα. Λέγε, Δήμητρα.

Δ. Χρυσομάλλη (μαθήτρια): Ναι. Σ' ένα ποίημα με τον τίτλο «Το σπίτι του ποιητή», και γενικά σε όλο το βιβλίο, βλέπουμε ότι ο ποιητής πολλές φορές μάλλον δεν χαίρεται κάποιες από τις απολαύσεις της ζωής, ζει διαρκώς σε μια θλίψη ή σε μια μελαγχολία, σε μια κατάσταση τέλος πάντων όχι πάντα ευχάριστη. Γιατί το λέτε αυτό; Έσείς έτσι έχετε ζήσει;

Θ. Κωσταβάρας: Όχι, δεν έχω ζήσει έτσι· μελαγχολία είναι, να ποίμα, ένα άλλο είδος, μελαγχολία είναι ένα στοιχείο που συνοδεύει πάντα τον ποιητή, αυτό είναι ένα άλλο θέμα. Όταν λέω ότι στερείται, νηστεύει, ασκητεύει, έννοια ότι χωρίς ασκητική, χωρίς αυτά δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί τέχνη.

Παλιότερα οι ζωγράφοι, οι όποιοι ήταν άγιογράφοι, πριν πιάσουν ακόμα τα πινέλα τους, νήστευαν. Αυτό σημαίνει ότι προσπαθούσαν, ως ποίμα, να ενδοσκοπηθούν.

Σ. Κουτσούνης: Και να καθαρθούν.

Θ. Κωσταβάρας: Αυτό θέλω να πω, ότι νήστευαν από τις άλλες απολαύσεις. Δεν θέλω να πω ότι είναι ο ποιητής κανένα πλάσμα το οποίο είναι στερημένο από τις χαρές της ζωής. Άλιμονο! Και οι χαρές της ζωής είναι ένα ακόμη κίνητρο πολλές φορές για τη δημιουργία. Θέλω να τονίσω την υπεροχή που μπορεί να έχει η ποίηση ως προς τις απαιτήσεις της από τον ποιητή, ώστε να ζητάει απ' αυτόν ένα είδος ανάλωσης. Διαφορετικά, εάν γράφει έτσι για χόμπι και για τέτοια, έ, δεν κάνει ποίηση όμως. Πρέπει να χτυπηθεί, να ποίμα, πάνω στο αντικείμενό του, να βασανιστεί. Είναι απολυτότητα ή τέχνη.

Σ. Κουτσούνης: Αναμφισβήτητα. Να προσθέσω εδώ κάτι ακόμη. Παλαιότερα επικρατούσε η άποψη ότι η γραφή ενός ποιήματος είναι απλώς θέμα εμπνευσης και επομένως συντελείται σε λίγα λεπτά. Είναι μια παραδοσιακή αντίληψη, που δεν ξέρω αν ίσχυε στην πραγματικότητα. Σήμερα πλέον τα πράγματα είναι δεδομένα: «οί θεοί, όπως έλεγε ο Valery, δίνουν απλώς την πρώτη λέξη». Από εκεί και πέρα, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία, για να γίνει ένα ποιή-

μα, και νομίζω ότι φάνηκε καθαρά μέσα σ' αυτό το βιβλίο, απαιτείται πολύ μεγάλος κόπος, απαιτείται «νηστεία» με τη μεταφορική έννοια βέβαια του όρου, όπως μάς είπε και ο κύριος Κωσταβάρας, απαιτείται δουλειά, πού πολλές φορές, σάς το είπα επίσης, δεν μπορούμε καν να υποπτευθούμε. Διότι έμεις βλέπουμε ένα ποίημα τὸ ὁποῖο καλύπτει πάνω κάτω μιὰ σελίδα και δὲν ξέρουμε τί μπορεί νὰ κρύβεται πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴ μιὰ σελίδα. Ἄς θυμηθοῦμε μιὰ χαρακτηριστικὴ περίπτωση, τὸν Σολωμό, πού τὸν γνωρίζετε ἀπὸ τὶς διαφορὲς παραλλαγές, ἀπὸ τὰ σχεδιάσματα τῶν «Ἐλεύθερων πολιορκημένων». Σὰς παραπέμπω ἀκόμη στὸ βιβλίο τοῦ Γιώργη Γιατρομανωλάκη Ἡ ἀνασκαφὴ ἑνὸς ποιήματος, ὅπου ἐξετάζονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Σεφέρη ἕξι διαφορετικὰ σχεδιάσματα τοῦ ποιήματος «Ὁ βασιλιάς τῆς Ἀσίνης». Ἐ λοιπὸν, στοὺς ποιητὲς αὐτοὺς τυχαίνει νὰ ἔχουμε τὶς διαφορὲς παραλλαγές, τὰ διάφορα σχεδιάσματα, τεκμήρια τῆς ἀγωνίας τους γιὰ τὴν τελειότητα. Στὶς περισσότερες ὅμως περιπτώσεις δὲν φτάνουμε ποτὲ στὰ ἀρχεῖα τῶν ποιητῶν, γιὰ νὰ δοῦμε πόσες φορές ἔχει γραφτεῖ ἕνα ποίημα, βλέπουμε ἀπλῶς τὸ ποίημα ἢ τὸ βιβλίο τυπωμένο. Δὲν πιστεύω λοιπὸν, ἢ εἶναι σπάνιο ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ φαινόμενο, ὅτι ὑπάρχει ποιητὴς ὁ ὁποῖος ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ θὰ καταγράψει ἕνα ποίημα.

Θ. Κωσταβάρας: Νὰ πῶ κά-

τι; Παλιότερα ἤμουν καλεσμένος στὸ Βόλο σὲ μιὰ ἐκδήλωση και μίλησα γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ποιήματος. Αὐτὸ σὲ μερικὸς χτύπησε ἄσχημα και κάποιος ἀκροατὴς σηκώθηκε και διαμαρτυρήθηκε και εἶπε: «Μὰ γιατί τὸ λέτε ἔτσι, ὅτι εἶναι κατασκευὴ τοῦ ποιήματος, ἀφοῦ ὅπως βλέπω τὰ δικά σας τὰ ποιήματα δὲν ἀποκαλύπτουν καμιὰ κατασκευαστικὴ ἀγωνία, φαίνονται νὰ εἶναι αὐθόρμητα». Λοιπὸν, αὐτὸ ἀκριβῶς ἤθελα νὰ πῶ σχετικὰ με αὐτὴ τὴν ἀγωνία τῆς κατασκευῆς; Και ὅταν λέω κατασκευὴ, πράγμα πού ἐξήγησα και σ' ἐκείνον τὸν ἀκροατὴ, ἐννοῶ τὸ ἐργαστήρι τοῦ ποιητῆ, αὐτὸ πού εἶπε προηγουμένως ὁ κύριος Κουτσούνης γιὰ τὸν Valery, ὅτι «οἱ θεοὶ δίνουν τὴν πρώτη λέξη». Ἐγὼ ξεκίνησα κι ἔγραψα ἐκεῖνο τὸ κείμενο γιὰ τὴ γέννηση ἑνὸς ποιήματος, γιὰ ἕνα ποίημα πού διαμορφώθηκε ὄντως ἀπὸ μιὰ φράση ἢ ἴτανε μιὰ φράση πού τὴν εἶχε προτάξει ὁ Ἐμπειρικός σ' ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερά του ποιήματα. Και ἔλεγε αὐτὴ ἢ φράση, ἔλεγε «ρίζατε μιὰ ματιὰ στοὺς κήπους στὸν παράδεισο». Αὐτὸ μ' ἄρεσε πάρα πολύ, ἀλλὰ και με ἐρέθισε, γιατί δὲν λέμε ποτὲ «στοὺς κήπους στὸν παράδεισο». Ὁ παράδεισος εἶναι ἕνας κήπος. Αὐτὸ ὅμως, οἱ κήποι στὸν παράδεισο, ἐμένα μοι ἔδωσε ἀφορμὴ και ἔγραψα ἕνα ποίημα και ἔγραψα τὴ συλλογὴ μου. Λοιπὸν, τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι χωρὶς ἐπεξεργασία, ἂν και αὐτὸ δὲν πρέπει

νὰ τὸ γενικεύει κανεὶς, δὲν γίνεται ποίηση. Ἄν λέω ἐγὼ ὅτι τὸ ποίημά μου μοῦ παίρνει 20-25 μέρες, δὲν σημαίνει ὅτι και οἱ ἄλλοι χρειάζονται τὸν ἴδιο χρόνο.

Ὁ Ρίτσος ἔγραφε κάθε μέρα 1-5 ποιήματα, δὲν ἦταν ποιητὴς; Ἦταν και μεγάλος ποιητὴς. Ὁ Ἐλύτης επίσης. Εἶχαν ἄς ποῦμε μεγαλύτερη εὐχέρεια, εἶχαν τὴ σφραγίδα τῆς δωρεᾶς. Ὁ Καβάφης ὅμως ἔπιανε τὰ ποιήματά του και τὰ δούλευε πολύ, τὰ ἄλλαξε, και φοβόταν και νὰ τὰ τυπώσει ἀκόμα σὲ βιβλίο. Ὁ Σολωμὸς ὄντως εἶναι ἢ χαρακτηριστικότερη περίπτωση. Ὅμως ὁ Σολωμὸς ὑπάρχει μέσα στὴν ἀγωνία του πῶς θὰ φτιάξει ἕνα ποίημα. Αγωνιζόταν συνέχεια και φυσικὰ ἔμεινε και ἀνικανοποίητος, γιατί δὲν μπόρεσε νὰ τὰ ὀλοκληρώσει τὰ ποιήματά του. Εὐτύχησε, θὰ ἔλεγα, νὰ ἐπιβιώσει μόνο με τὶς ἐξαιρετικές, νὰ ποῦμε, κορυφές.

Σ. Κουτσούνης: Θέλεις κάτι νὰ πῆς, Δάφνη; Σήκωνες χέρι πρὶν.

Δ. Παπαδοπούλου (μαθήτρια): Ἐπειδὴ μιλήσατε πρὶν γιὰ γέφυρα ἀνάμεσα στὸν ποιητὴ και τὸν ἀναγνώστη, ἤθελα νὰ ρωτήσω ἂν πιστεύετε ὅτι ἢ ποίηση πρέπει νὰ προορίζεται γιὰ ἕνα συγκεκριμένο κοινὸ ἀναγνωστῶν, οἱ ὁποῖοι, ἄς ποῦμε, ξέρουν νὰ διαβάζουν ποίηση και ἔχουν ἀσχοληθεῖ μ' αὐτὴ, ἢ πρέπει νὰ προορίζεται γιὰ ὅλους.

Σ. Κουτσούνης: Σ' ἕνα σημείο μάλιστα στὸ βιβλίο σας λέτε σχετικὰ: «Μὰ πού, ὄχι μόνο με ἀγάπη,

ἀλλὰ και με δέος, προπάντων, θ' ἀναφέρονται στ' ὄνομά μου οἱ λίγοι ἐπίλεκτοι».

Θ. Κωσταβάρας: Ἡ ποίηση προϋποθέτει γιὰ τὴν κατανόησή της μιὰ ἄσκηση τοῦ ἀναγνώστη, μιὰ μύηση θὰ ἔλεγα. Ὁλος ὁ κόσμος ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ποίηση, ὅλος ὁ κόσμος. Ἀπόδειξη ὅτι ἀγαπάει τόσο πολὺ τὸ τραγούδι, ἀπὸ τὸ δημοτικὸ ὡς τὸ λαϊκὸ τραγούδι, και θὰ ἔλεγα ὅτι δὲν γοητεύεται τόσο ἀπὸ τὴ μουσικὴ, ὅσο γοητεύεται ἀπὸ τὸ στίχο. Ὁλόκληρο τὸ κοινὸ δὲν ἔχει τὴν αἰσθαντικότητα αὐτὴ, ἄς ποῦμε, γιὰ νὰ διαβάσει τὸν Σεφέρη ἢ νὰ διαβάσει τὸν Ἐλύτη. Ὅμως ὁ ποιητὴς, ἐπιμένω σ' αὐτὸ, πρέπει νὰ ἔχει κατὰ νοῦ πάντα ἕνα κοινό. Οὕτως ἢ ἄλλως, αὐτὸ τὸ κοινὸ κατ' ἀνάγκη εἶναι περιορισμένο, δὲν εἶναι τῆς ἐπιλογῆς του· κι αὐτὸ ἐπειδὴ ἢ ποίηση χρησιμοποιεῖ μιὰ γλῶσσα ἢ ὁποῖα πολλές φορές δὲν εἶναι ἀπ' ὅλους κατανοητὴ. Μακάρι βέβαια τὸ κοινὸ αὐτὸ ἀντὶ νὰ εἶναι χίλιοι νὰ εἶναι χίλιοι ἕνας.

Δ. Παπαδοπούλου (μαθήτρια): Νὰ πῶ κάτι; Ἡ τέχνη τῆς ποιήσεως δὲν προκαλεῖ τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση ἀκόμη και ἀπὸ τὴν ἀκουστικὴ, τὴν ἠχητικὴ τῆς αἴσθησης, ἔστω κι ἂν τὸ νόημα δὲν εἶναι ἄμεσα και σαφῶς ἀντιληπτό;

Θ. Κωσταβάρας: Φυσικά. Σὺν τοῖς ἄλλοις, ἢ ποίηση ἔχει μιὰ λειτουργικότητα, θὰ ἔλεγα, θεραπευτικὴ, ἢ ὁποῖα ὅμως λειτουργικότητα αὐτὴ δὲν περιορίζεται μονά-

χα στον ποιητή, ό όποιος ποιητής ούτως ή άλλως όταν δημιουργεί τό ποίημά του λυτρώνεται, κάνει ένα είδος, ας πούμε, ψυχανάλυσης εις εαυτόν. Αύτή λοιπόν τή θεραπευτική λειτουργία ή ποίηση τήν πραγματοποιεί και μέσα στον άναγνώστη. Κι αυτό φαίνεται από τό έξήξι γεγονός, φερρείται: είστε νέοι άνθρωποι, θά έρωτευτείτε, μπορεί νά περάσετε από άμφιβολίες, ξέρω 'γώ κ.λπ., θά δείτε τότε, εάν αγαπάτε τήν ποίηση, πώς θά προστρέξετε σέ ποιήματα έρωτικά, τά όποια νά μπορούν νά προσεγγίζουν τό πρόβλημα πού θά έχετε. Έπομένως, αύτή ή θεραπευτική, νά πούμε, λειτουργία τής ποίησης δέν άφορά μόνο τον ποιητή, άφορά και τον άναγνώστη. Συλλειτουργούν ή ποίηση και ό άναγνώστης, δέν μπορεί ό άναγνώστης, όταν διαβάξει τό ποίημα, νά κάνει μιá ανάγνωση σαν νά διαβάξει μιá είδηση. Μέσα του συμπάσχει και αυτός.

Σ. Κουτσούνης: Έγώ πιστεύω ότι γίνεται δημιουργός και ό ίδιος ό άναγνώστης, όταν διαβάξει ποίηση, ό έπαρκής τουλάχιστον άναγνώστης. Διότι έρμηνεύοντας τό ποίημα με βάση τις προσωπικές του προσλαμβάνουσες, τούς κοινωνούς ή διαφορετικούς τύπους με τον ποιητή, και χωρίς καθόλου νά ενδιαφέρεται νά φτάσει στο μυαλό του ποιητή, όδηγει τό ποίημα -ή και όδηγείται από τό ποίημα- σέ νέους δρόμους.

Θ. Κωσταβάρας: Αυτό πού εί-

πατε άποκαλύπτει και τον τρόπο έπικοινωνίας του ποιήματος με τον άναγνώστη. Τό ποίημα δέν είναι ποτέ μονοσήμαντο, έχει πολλαπλότητα έπιπέδων και πολλές φορές ό άναγνώστης άνακαλύπτει πράγματα, γιατί έχει, νά πούμε, άναγνώσεις σέ άλλο επίπεδο, πού δέν μπορεί νά τό φανταστεί ό ποιητής. Συγκινείται για πράγματα τά όποια δέν έχουν συγκινήσει τον ποιητή τον ίδιο. Αυτό σημαίνει ότι τό ποίημα έχει μιá πολυεδρικότητα και μέσω αυτών των έδρών έπικοινωνεί με τον άναγνώστη.

Σ. Κουτσούνης: Μάλιστα. Λέγε, Άλίκη.

Α. Παναγιωτοπούλου (μαθήτρια): Θέλω νά ρωτήσω αν γίνεται ή ποίηση από μόνη της, γενικά ή τέχνη από μόνη της, νά ανατρέψει καταστάσεις, πολιτικές ας πούμε.

Θ. Κωσταβάρας: Λέω, και έπιμένω σ' αυτό, ότι ή ποίηση, όπως και κάθε τέχνη, είναι από τή φύση της ανατρεπτική. Και αντίσταται και πρós ένα είδος έξουσίας και σ' έναν τρόπο ζωής, ό όποιος είναι έπιβεβλημένος από έξωποιητικούς παράγοντες. Είναι μιá πράξη αντίστασης. Τώρα, αυτό τό πράγμα, τό ποίημα αν μπορεί νά ανατρέψει καθεστώτα; Σέ καμιά περίπτωση. Δέν είναι δυνατόν. Ακόμα και ένα έμβλητήριο απλώς ενισχύει τήν αίσθηση των πολιτών. Δέν θά ανατρέψει αυτό καθεαυτό τό κλίμα, έτσι; Μπορεί νά συμβάλει. Έκείνο πού μπορεί νά επιτύχει τό ποίημα και ή τέχνη

είναι ή διαμόρφωση ενός ψυχισμού στα άτομα. Έγώ δέν θέλω νά είμαι ίσοπεδωμένο άτομο, νά είμαι όπως είναι ό άλλος, ό συνάδελφός μου ό έπαγγελματίας, ό όποιος οικονομεί, ξέρω 'γώ, κ.λπ. Αύτά τά όποια βγάξω, για νά γεμίσουν τό στομάχι μου, φτάνουν. Όμως έτσι δημιουργώ έναν ψυχισμό μέσα μου, και αυτόν τον ψυχισμό θά ήθελα νά τον δημιουργήσω, αν είναι δυνατόν, στο μέτρο του δυνατού, και στον άναγνώστη. Τά άτομα τελικά θά έπιβιώσουν στο μέλλον. Δέν ξέρω τί θά γίνει με τις κοινωνίες, εάν βρίσκεται όμως τό άτομο, μιá νησίδα μέσα σ' αυτό τό τέλμα, πού άποτελεί τή σύγχρονη ζωή, αυτό είναι ένα κέρδος για τον ποιητή.

Σ. Κουτσούνης: Παιδιά, θέλει νά ρωτήσει κάποιος άλλος; Ναι, Δάφνη.

Δ. Παπαδοπούλου (μαθήτρια): Αύτά πού έχετε στα ποιήματα του βιβλίου σας ως μότο, έσεις τά γραψατε;

Θ. Κωσταβάρας: Ναι, ναι. Αύτά είναι σπαράγματα, τά όποια τελικά δέν έγινε κατορθωτό νά άρμολογηθούν σέ ποιήματα και τά όποια υπάρχουν έτσι. Πολλές φορές τό ποίημα τελικά ολοκληρώνεται πέραν, θά έλεγα, των προθέσεων του ποιητή, ολοκληρώνεται μόνο του σέ μιá άλλη μορφή. Όχι μόνο του δηλαδή, αλλά παίρνει τό δρόμο του, νά πούμε, στον όποιο συμπορεύεται και ό ποιητής. Μένουν

έξω αυτά τά κομμάτια, αυτές οι προμετωπίδες. Μένουν απέξω και μπαίνουν συμπληρωματικά.

Σ. Κουτσούνης: Λοιπόν, παιδιά, νά ευχαριστήσουμε, μιá και χτύπησε τό κουδούνι, τον κύριο Κωσταβάρα. Θεωρώ ότι για σάς αύτή ή συνάντηση άποτελεσε μιá έμπειρία, πού σίγουρα δέν προκύπτει καθημερινά. Πιστεύω ότι τά ποιήματα χρειάζονται μεγάλο ταξίδι μέσα μας, για νά μπόρουν νά άναδειχθούν σέ όλα τά επίπεδα, και βέβαια ή συζήτηση πού κάναμε με τον ποιητή σίγουρα θά βοηθήσει. Δέν ξέρω αν θέλετε νά μās πείτε κάτι άλλο, κύριε Κωσταβάρα.

Θ. Κωσταβάρας: Ευχαριστώ πού με άκούσατε. Ευχαριστώ τον κύριο Κουτσούνη, πού είναι κι αυτός ποιητής, αν δέν τό ξέρετε.

Σ. Κουτσούνης: Κι έμεις ευχαριστούμε πάρα πολύ πού μās κάνατε τήν τιμή νά έρθετε. Ό χρόνος μάλλον δέν ήταν έπαρκής, ίσως βρεθούμε πάλι κάποια άλλη φορά με μεγαλύτερη χρονική άνεση. Πιστεύω όμως ότι όσα είπαμε ήταν χρήσιμα, θά βοηθήσουν πολύ τά παιδιά.

Σας ευχαριστούμε και πάλι.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Η γλωσσική έπιμέλεια τής άπομαγνητοφωνημένης συζήτησης έγινε από τον Στάθη Κουτσούνη.

Ὁ Στάθης Κουτσοῦνης γεννήθηκε στὴ Νέα Φιγαλία Ὀλυμπίας τὸ 1959. Ἔχει ἐκδώσει: τὶς ποιητικὲς συλλογὲς *Σπονδὲς γιὰ Φωνὴ καὶ Ποίηση* (Ύακινθος 1987), *Τρῦγος αἰμάτων* (Σμίλη 1991), *Παραλλαγὲς τοῦ μαῦρου* (Δελφίνοι 1998), *Ἡ τρομοκρατία τῆς ὁμορφιάς* (Μεταίχμιο 2004), φιλολογικὴ μελέτη γιὰ τὸ ἀρχαῖο δράμα καὶ τὸν Σοφοκλῆ στὸν τόμο Σοφοκλέους, *Φιλοκτήτης - Ἀντιγόνη*. Εἰσαγωγή: Στάθης Κουτσοῦνης. Μετάφραση: Χρῖστος Τσάγκας (Ὀδὸς Πανός 1999) καὶ τὸ διήγημα «Ἡ Μέριλιν τῆς Ἀκράτας» στὸν συλλογικὸ τόμο 7 διηγήματα (Μεταίχμιο 2003). Παράλληλα, δημοσιεύει κείμενα κριτικῆς.